

Scydromedia van Anthony Le Grand

Een bijzonder utopisch voorstel in zeventiende-eeuws Europa

Bert Roest

In 1669, zo'n negen jaar na de restauratie van de Engelse monarchie, publiceerde de geleerde franciscaan-recollect Anthony Le Grand, katholiek missionaris in Engeland, zijn *Scydromedia*, een utopische beschrijving van een ideale monarchie. Het werk werd gepresenteerd als een verhaal van de reiziger Alphonsus, verteld ten overstaan van de graaf van Falmouth, een personage dat vermoedelijk refereerde aan Walther Berkeley, een gunsteling van de Engelse kroon, die enkele jaren tevoren in de zeeslag van Lowestoft (1665) was gesneuveld. Het werk was waarschijnlijk bedoeld, relatief kort na de teloorgang van het bewind van Olivier Cromwell, om katholieke monarchistische krachten in Engeland te ondersteunen, wellicht met het vergezicht op een definitief herstel van een katholiek koninkrijk onder het huis Stuart, ongehinderd door de machtsbeperkende invloed van het Engelse Parlement.¹

Vanuit het perspectief van latere ontwikkelingen in Engeland, met name de machtsovername door Willem III van Oranje in de *Glorious Revolution* (1688), en het doorzetten van de macht van het Engelse Parlement, is Le Grands *Scydromedia* ongetwijfeld een van de meer tragikomische utopische geschriften uit de vroegmoderne periode. In tegenstelling tot Le Grands filosofische en wetenschappelijke hoofdwerken, waaronder *Le sage des stoïques ou l'homme sans passion selon les sentiments de Sénèque*, zijn *Institutio philosophiae, secundum principia Renati Descartes novo methodo adornata et explicata* en ook zijn *Historia naturae variis experimentis & ratiociniis elucidata*, is *Scydromedia* na de jaren tachtig van de zeventiende eeuw dan ook snel in de vergetelheid geraakt. Het is ook in

1 *Scydromedia, seu sermo, quem Alphonsus de la Vida habuit coram Comite de Falmouth, de Monarchia* (Londen 1669/Nuremberg 1680). Deze edities zijn nu raadpleegbaar op Google Books. Op basis van de herziene editie uit 1680 heeft de Duitse filologe Ursula Greiff eind vorige eeuw een nieuwe uitgave verzorgd (met vertaling en commentaar): Antoine Le Grand, *Scydromedia*, ed. en vert. Ursula Greiff, Bibliotheca Neolatina, 5 (Bern-Berlin-Frankfurt am Main-New York-Parijs 1991). Le Grand bracht *Scydromedia* uit in hetzelfde jaar dat hij vanuit Douai (dat net door Frankrijk was veroverd op de Spaanse Nederlanden) naar Engeland reisde als semi-clandestien katholiek missionaris. Hoewel het katholicisme in Engeland verboden was, hadden katholieke missionarissen na de restauratie van het koningshuis in 1660 mogelijkheden om te werken en ook te publiceren, mede door katholieke sympathieën binnen het Engelse hof en onder delen van de Engelse aristocratie. Deze situatie zou (tijdelijk) omslaan na de zogenaamde 'popish plot' van 1678 en na de *Glorious Revolution* van 1788. Zie John Miller, *Popery and Politics in England 1660-1688* (Cambridge 1973); John Phillipps Kenyon, *The Popish Plot*, 2e ed. (Londen 2000).

de hedendaagse vakliteratuur over vroegmoderne utopieën geen veelgeciteerd werk.²

Ondanks de relatief snelle teloorgang van de *raison d'être* van het door Anthony Le Grand geschetste utopische panorama, is *Scydromedia* voor historici toch van belang. Ten eerste als een utopisch-politiek voorstel voor de inrichting van een sterke monarchie, op een moment dat veel politieke denkers zich uitlieten over legitieme staatsvormen, tegen de achtergrond van de tegenstelling tussen naar absolutisme neigende koninkrijken en diverse parlementaire en republikeinse alternatieven; ten tweede als een vroegmoderne exponent van een lange traditie aan utopische geschriften. Dit essay poogt te beargumenteren dat *Scydromedia* een (niet in alle opzichten overtuigende) poging is geweest een katholiek autoritair regime te propageren, maar wel een waarin uiteindelijk ook de vorst gebonden was aan de wet, in tegenstelling tot voorstellen aangaande vorstelijk absolutisme in het denken van Thomas Hobbes en Jean Bodin. Daarnaast poogt dit essay dit werk te situeren in een lange traditie van politiek-utopische geschriften en verwante vorstenspiegelliteratuur, die deels zelfs teruggaat op geschriften uit de late middeleeuwen. Deze laatmiddeleeuwse voedingsbodem wordt door hedendaagse utopievorschers vaak veronachtzaamd, niet in het minst omdat vroegmoderne auteurs zich vaak zo humanistisch mogelijk wensten voor te doen door taalgebruik en het citeren van klassieke en moderne auteurs. Hierdoor werd de potentiële schatplichtigheid aan middeleeuwse denkbelden gemaskeerd. Daarbij komt dat veel moderne utopie-specialisten het bestaan van maatschappelijk-utopisch denken in de middeleeuwen simpelweg hebben ontkend, waardoor ze van de plicht worden ontslagen middeleeuwse teksten hieromtrent te lezen en te vergelijken met teksten van later datum.³

2 De inhoud van het werk wordt zonder veel contextualisering besproken in J.K. Ryan, '«Scydromedia»: Anthony Le Grand's Ideal Commonwealth', *New Scholasticism* 10 (1936) 39-55, en in J.M. Patrick, 'Scydromedria, a Forgotten Utopia of the XVIIth Cent.', *Philological Quarterly* 23 (1944) 273-282. Daarnaast komt het her en der kort aan bod in Beate Gabriele Lüsse, *Formen der humanistischen Utopie. Vorstellungen vom idealen Staat im Englischen und kontinentalen Schrifttum des Humanismus 1516-1669* (Paderborn 1998).

3 Een kenmerkende ontkenning van het bestaan van utopistische teksten in de middeleeuwen wordt bijvoorbeeld geponeerd in Miriam Eliav-Feldon, *Realistic Utopias: The Ideal Imaginary Societies of the Renaissance, 1516-1630* (Oxford 1982), 5-6: 'In 1516 the genre of genuine secular utopias was reborn after a complete absence since Hellenic times. Some very important obstacles had to be transcended before this type of social thought could reappear. First, utopias could not be written as long as the existing structure of society was considered to be divinely ordained. (...) Second, utopias became possible only when the *contemptus mundi* was rejected. When life on this earth was no longer regarded as a dark vestibule leading to the great hall of the next world (...) Third, utopias were not possible as long as the dominant belief was in the constant degeneration of humanity

Anthony Le Grands schets van een katholiek autoritair vorstendom

In overeenstemming met de vroegmoderne utopische literaire traditie wordt de ideale staat Scydromedia beschreven door de reiziger-diplomaat Alphonsus op uitnodiging van de graaf (*Earl*) van Falmouth. De eigenlijke bespreking van de ideale staat volgt op een preliminaire discussie (boek één van *Scydromedia*) tussen diverse aanwezigen in de privévertrekken van de graaf over staatsvormen, vorstelijk gezag en een impromptu gedachtenuitwisseling over de wenselijkheid of onwenselijkheid van prostitutie. De eigenlijke beschrijving van de reiziger-diplomaat Alphonsus begint op een andere dag, ditmaal in een park nabij het Engelse koninklijke paleis, en is net als de eerdere discussie in de vertrekken van de graaf zogenaamd ‘naar beste vermogen’ opgetekend door de auteur-getuige Anthony Le Grand. Dit opgetekende ‘verslag’ behandelt in een dertiental hoofdstukjes in kort bestek de meest kenmerkende elementen van het land Scydromedia, de staat waarin volgens Alphonsus de vrijheid van de bevolking en de macht van eenhoofdig leiderschap op de beste wijze worden gecombineerd, beginnend met een beschrijving van de fictieve locatie – ten zuidwesten van Spanje, ten oosten van het rijk van de Nymphiers en grenzend aan (West-)Indië – en de fysionomie van dat extreem vruchtbare en aangename land, op een manier die herinneringen oproept aan Thomas More’s *Utopia* en vergelijkbare mythische territoria (zoals Oceanea, Macaria, New Atlantis etc.).⁴

De bloei van het land begon na jaren van onderlinge strijd met de beslissing van de bevolking om Scydromedius, leider van de Meden en beroemd vanwege zijn krijgskunst en leiderschapscapaciteiten, tot koning te kiezen en het land naar hem te vernoemen. Op die manier hoopten de mensen, vergelijkbaar met wat zij zagen in de natuur en de schepping als geheel, onder eenhoofdig gezag eenheid, vrede en voorspoed te verkrijgen. Scydromedius was nederig genoeg om de titel van koning te weigeren en met de titel *princeps* genoegen te nemen. Ter bevordering van de lange-termijn politieke stabiliteit regelde hij meteen de procedure van zijn opvolging, ervoor zorgend dat vrouwen de kroon nooit zouden kunnen erven, aangezien het bekend was dat zij ten ene male de rationele capaciteiten en de benodigde prudentie ontbeerden. Vervolgens waakte hij ervoor te snel zaken te veranderen, omdat mensen van nature vasthouden aan bestaande tradities. Vormen van vermaak waar het gewone volk aan hecht-

since the Fall (...)’ Door de middeleeuwen zo weg te zetten als een periode waarin ‘secular utopias’ niet zouden kunnen hebben bestaan, worden onderzoekers ook ontslagen van de verplichting naar dergelijke teksten te zoeken binnen de middeleeuwse periode. Bij mediëvisten zijn er evenwel een groot aantal van zulke teksten bekend. Voor een goed inleidend artikel, zie Heiko Hartmann, ‘Utopias/Utopian Thought’, in: Albrecht Classen ed., *Handbook of Medieval Studies* (Berlijn 2010) 1400-1408.

4 De in deze sectie gepresenteerde, thematisch georganiseerde samenvatting van de inhoud van Le Grands *Scydromedia* is gebaseerd op de editie van Ursula Greiff uit 1991 (zie noot 1).

te, liet hij daarom ongemeed. Het enige dat hij vanaf het begin bestreed was ledigheid (*otiositas*). Daarnaast werd langzaam maar gestaag gewerkt aan het afschaffen van heidense gebruiken en het invoeren van rechtvaardige wetten, waaraan ook de koning zich vrijwillig onderwierp, zodat hij in alle opzichten regeerde door het goede voorbeeld te geven. Dat gold ook voor zijn inzet voor deugd en educatie en voor de voorbereiding van zijn beoogde opvolger om te regeren als een verstandige, wetsgetrouwe, deugdzame en actieve heerser.

Sinds de tijden van Scydromedius beijveren de hovelingen in het rijk zich hun vorst in deugdzzaamheid, eenvoud, eerlijkheid en werklust te overtreffen. Zij onthouden zich van roddel en achterklap, activiteiten die zij als verwijfde ondeugden beschouwen. Posities aan het hof worden vergeven op basis van bewezen capaciteit en vormen van corruptie, machtsmisbruik en onkunde worden afgestraft. De basis van de koninklijke regeerkunst is de prudentie waarmee de natuurlijke tendensen van de bevolking worden ingeschat en bijgestuurd. Zij die van nature ijverig en eerlijk zijn worden bevorderd, luie en anderszins minder deugdzamen vinden barrières op hun weg. En de positieve krachten in iedereen worden aangemoedigd. De regerende vorst verzamelt om zich heen een geselecteerde groep aan getrouwen, gekozen uit de adel, aangezien die sociale groep van nature begiftigd zou zijn met de juiste deugden om de koning ten dienste te zijn, in analogie met de wijze waarop de hemelse hiërarchie is georganiseerd. Raadgevers, functionarissen en militairen valt geen overdadige beloning ten deel voor goede diensten, maar zij worden publiekelijk geëerd. Eenvoudige liederen die hun deugd afdoende hebben getoond, kunnen tot ridder worden geslagen en uiteindelijk toetreden tot de hofraad. Vergelijkbare deugden worden beloond in andere hoffunctionarissen. Hun eerlijkheid, integriteit, intelligentie en ijver stralen af op de koning en van hun plichtsbefes hangt in hoge mate het welzijn van het koninkrijk af.

In alle opzichten moeten functionarissen zich bewijzen en ze maken carrière op basis van aangetoonde bekwaamheid. Dat houdt in dat extreem capabele jeugdige beampten op grond van reeds bewezen capaciteiten minder presterende oudere collega's voorbij kunnen streven, al is er een minimumleeftijd van 25 om publieksfuncties te bekleden. Wel worden normaliter voor alle belangrijke publieksfuncties mensen van nobele afkomst geprefereerd, omdat nobelen nou eenmaal zouden zijn geboren met de mentale kracht en de inclinatie om te leiden. Bewust van hun achtergrond worden ze gestuurd door de wens hun voorgangers te overtreffen, en geleid door hun ingeboren gevoel van eer vermijden zij verkeerd gedrag. Laaggeborenen, daarentegen, die goede voorbeelden van voorgangers en aangeboren eergevoel missen, zijn kwetsbaarder om zich over te geven aan wangedrag en machtsmisbruik. Desniettemin kunnen ook zij carrière maken door bewezen kunde en betoonde eerzaamheid.

Omdat het staatsbestel van Scydromedia gebaseerd is op eenhoofdig leiderschap en iedereen aan de koning ondergeschikt is, bestaat er geen angst voor raadgevers en functionarissen die lange tijd hun positie behouden, zoals dat wel het geval is in een meer democratisch staatsbestel, waar leiders en functionarissen vaak na relatief korte tijd weer het veld moeten ruimen en daar-

door zoveel mogelijk van hun positie willen profiteren. Door hun lange loopbaan kunnen overheidsdienaren in Scydromedia door het opbouwen van ervaring steeds beter gaan functioneren. Bovendien zijn zij minder gevoelig voor corruptie. Zolang zij hun best blijven doen, kunnen ze erop vertrouwen dat ze hun positie niet verliezen. Wel wordt ervoor gewaakt dat niemand functies stapelt, om zo gebrek aan aandacht voor de noodzakelijke taken en machtsmisbruik te voorkomen.

In Scydromedia staat de vorst aan de basis van de wetgeving. Scydromedius was voorzichtig geweest in het uitvaardigen van nieuwe wetten, in de eerste plaats omdat mensen gehecht zijn aan bestaande gewoonten, maar ook om mogelijke conflicten tussen veel afzonderlijke wetten, rechtsonzekerheid en litigatie te voorkomen. In Scydromedia worden nieuwe wetten dan ook pas opgesteld als de behoeften van de tijd hier aanleiding toe geven. Alle noodzakelijke wetten worden zorgvuldig opgetekend, zijn raadpleegbaar voor eenieder en kunnen niet *ad libitum* worden geïnterpreteerd. Geaccepteerde uitleg van wetten wordt ook nauwkeurig gecodificeerd, waardoor er een eenduidige jurisprudentie wordt geschapen.

Zij die misdaden begaan, worden streng bestraft, maar niemand wordt gestraft zonder proces. Bovendien is iedereen, inclusief de koning, gelijk voor de wet. Niemand kan aan de wet ontsnappen en daarom wordt kerkasiel voor misdadigers niet geaccepteerd. Het wordt juist als goddeloos gezien om onder de mom van de heiligheid van een gebouw misdaden toe te dekken. De wet geldt overal voor iedereen. De wetenschap dat wetsovertreding altijd wordt gestraft, maakt ook dat zaken als overspel, verkrachting en andere vormen van zware criminaliteit slechts zelden voorkomen. Dientengevolge is het aantal rechters beperkt en na een uitspraak kan er slechts één keer bij de koning in beroep worden gegaan. Er is nog veel minder emplooi voor advocaten. De advocaten die er zijn moeten per eed beloven geen onrechtmatige zaken aan te nemen op straffe van verbanning. Om hun ijver te verzekeren krijgen zij enkel betaald als zij hun zaak winnen.

De vorst en zijn raadgevers begrijpen dat de staatsfinanciën en de welvaart van het land de hoogste prioriteit hebben. Daarom wordt ledigheid bestreden en wordt agrarische en commerciële productiviteit aangemoedigd. Zelfs de adel laat zich op eerbare wijze in met commerciële activiteiten middels stromannen. Internationale handel wordt op allerlei wijze gestimuleerd. Tegelijkertijd wordt zorggedragen dat niemand goud in buitenlandse handen laat komen en het land, begiftigd met grote minerale deposities, verzekert zich door een actieve mijnbouw van een afdoende voorraad aan edele metalen. Deze waardering voor profijtelijke handel en nijverheid staat in schril contrast met de veroordeling van geld verdienen door het uitlenen van geld tegen woekerrentes en aanpalende vormen van financiële speculatie. Zulke activiteiten worden als volstrekt immoreel beschouwd en er zijn strenge wetten tegen uitgevaardigd.

In tegenstelling tot elders in de wereld heeft de aanwezigheid van kooplieden en de import van luxegoederen van elders in Scydromedia geen negatieve impact op de mores van de inwoners van het land, die in alle opzichten matig-

heid nastreven. Kooplieden in Scydromedia zijn ook eerzaam en vallen niet ten prooi aan vormen van hebzucht en onbetrouwbaarheid die in andere landen worden aangetroffen. Het voorbeeld van de koning is ook voor hen richtsnoer: een man die op allerlei wijze handel stimuleert en door eigen gedrag en voorkomen het juiste voorbeeld geeft.

Welvaart is in Scydromedia ook gezekerd door het primaat van privébezit, een door de natuur en de goddelijke wet gesanctioneerde organisatie van roerende en onroerende goederen. De bescherming van privébezit wordt in het land gezien als een stimulans voor productiviteit, omdat mensen als het hunne kunnen claimen wat ze door hard werken hebben verdiend. In Scydromedia is iedereen actief en niemand mag zijn tijd in ledigheid verbrengen. Er zijn ook door de staat aangestelde censors die daarop toezien. Eenieder, wat zijn beroep of positie ook is, moet één keer per jaar rekenschap afleggen van zijn leefsituatie en hoe hij dat jaar zichzelf en zijn familie heeft onderhouden. Zij die ledig worden bevonden, kunnen tot de galeien worden veroordeeld. Als ze zich daar ook misdragen, door ongehoorzaam te zijn aan de kapitein, worden ze geseseld en daarop gekruisigd of verdronken.

Alle mensen in Scydromedia hebben toegang tot onderwijs. In de scholen van het land wordt een gezonde competitie aangemoedigd door goed pedagogisch onderlegde leraren en worden alle wetenschappen onderwezen. Met name de welsprekendheid staat in Scydromedia in hoog aanzien en dat toont zich in de kwaliteit van zijn diplomaten. Ook medici worden in ere gehouden, maar zij die slecht presteren worden uit hun functie ontzet. Als vaststaat dat patiënten door gebrek aan zorg of falen zijn overleden, hetgeen ook uit een autopsie kan blijken, dan worden de nalatige artsen als verraders en moordenaars vervolgd.

In Scydromedia ziet men in dat mensen qua capaciteiten verschillen. Dat maakt dat de onderdanen van het land zich specialiseren al naar gelang hun kwaliteiten en eenieder krijgt de kans zich zo goed mogelijk te ontwikkelen om een productief staatsburger te zijn. Omdat mensen zich op deze manieren onderscheiden, zijn ze ook verschillend in kledij en voorkomen. Dit onderscheid is ook zichtbaar in overheidsfunctionarissen. Maar er is tegelijkertijd een zekere nationale eenheid van stijl en het is verboden om buitenlandse modes te kopiëren. Vrouwen zijn extreem deugdzaam gekleed en van hen mogen buitenshuis alleen de handen en het gelaat zichtbaar zijn.

Alleen in Scydromedia geboren mensen kunnen echt staatsburger zijn, want de loyaliteit van genaturaliseerde buitenlanders kan niet worden vertrouwd en ze brengen gebruiken mee die de eenheid van het land kunnen ondergraven. Aan buitenlanders kan enkel een tijdelijk verblijf worden toegestaan. Daarentegen moet wel gastvrijheid worden verleend aan vluchtelingen en buitenlandse slachtoffers van natuurverschijnselen en ongelukken (zoals schipbreuk).

In Scydromedia is slechts één geloof toegestaan, namelijk het (katholieke) christelijke geloof. Scydromedius slaagde erin dit geloof ingang te doen vinden en zijn opvolgers wisten ervoor te zorgen dat verschillen in religieuze opvattingen geen voet aan de grond kregen. Dergelijke verschillen vormen immers de

basis voor haat, onrust en politieke partijvorming. Gehoorzaamheid aan deze ene religie is vastgelegd bij wet. Alle discussies over religie zijn verboden en worden, net zoals zondig gedrag en overspel, door de wet bestraft. De Scydromedianen vereren ook de Maagd Maria en erkennen een hoogste priester, de zogenaamde pontifex. Inzake alle religieuze zaken volgen zij hem als de herder van een kudde. Alle bisschoppen en priesters gehoorzamen aan deze pontifex en zij leven in celibaat. Zij worden in hun levensonderhoud voorzien door de tienden die door alle andere inwoners van Scydromedia worden opgebracht.

Tenslotte is het land Scydromedia niet agressief tegenover andere landen. Oorlog wordt enkel in uiterste noodzaak gevoerd, ter verdediging van het eigen land en ter ondersteuning van bondgenoten. Wanneer oorlog onvermijdelijk is, is de staat er klaar voor, met inzet van alle militaire en materiële middelen. Oorlog wordt gevoerd met prudentie en eerzaamheid. Veroverde steden worden niet geplunderd. Soldaten worden beloond voor moed, maar lafheid wordt bestraft, deserteurs worden onthoofd en op insubordinatie staat amputatie van handen. De koning is altijd aanwezig bij militaire campagnes en zijn voorbeeld is een belangrijke voorwaarde voor militair succes.

Scydromedia als buitenbeentje in het vroegmoderne utopische landschap

Op het eerste gezicht lijkt *Scydromedia* een ietwat bescheiden uitgewerkte monarchistische utopie, met inachtneming van de formele structuur van 'klasieke' vroegmoderne utopische geschriften. Vergelijkbaar met procedés die we kennen uit *Utopia* van Thomas More, *La città del sole* van Campanella, *Christianopolis* van Johann Valentin Andreae en *New Atlantis* van Francis Bacon laat de reiziger-oogetuige (Alphonsus), die aan het begin in een soort van ciceroniaanse samenspraak is verwickeld, zich overhalen verslag te doen van zijn reis naar een bijzonder land dat 'ergens' aan de rand van de bekende wereld is gesitueerd. Tegelijkertijd lijkt *Scydromedia* als tekst een ietwat schetsmatig pleidooi voor een vorm van vorstelijk absolutisme, in lijn met staatsvormings- en leiderschapsideeën ontwikkeld door politieke denkers als Jean Bodin, Giovanni Botero en Thomas Hobbes, en voor een economische politiek die raakvlakken vertoont met zeventiende-eeuwse mercantilistische denkbeelden. De gefingeerde ontstaansgeschiedenis van het land Scydromedia lijkt ook enigszins op Hobbes' beschrijving van de oorsprong van soeverein vorstelijk gezag ter bevordering van vrede en stabiliteit. Bij nader inzien lijkt Anthony Le Grands *Scydromedia* evenwel flink af te wijken van enkele dominante uitgangspunten in vroegmoderne utopieën en lijkt tegelijkertijd zijn ideale monarchistische staatsvorm uit de pas te lopen met eigentijdse absolutistische opvattingen.

Om met dat laatste te beginnen: de afwijkende positie van *Scydromedia* ten opzichte van eigentijdse absolutistische stellingnames blijkt vooraleerst als wordt ingezoomd op de rol van het recht en van de religie, maar het is ook zichtbaar in het belang dat wordt toegekend aan politieke deugden als 'mannelijke' betrouwbaarheid, eerlijkheid en rechtschapenheid. Daarnaast lijkt Le Grand in zijn bespreking van de rol van commercie, en de beschrijving van nijverheid en

discipline terug te grijpen op deels oudere tradities.

In het denken van Bodin, Hobbes en veel andere vroegmoderne politieke denkers wordt veel aandacht besteed aan natuurrecht en de manier waarop in staten soevereiniteit en positief recht daaruit voortvloeien. Het is bij pleitbezorgers van vorstelijk absolutisme echter niet zo gebruikelijk om de vorst, de belichaming van de staat, zo duidelijk ondergeschikt te maken aan de wet. Dit is tamelijk expliciet uitgewerkt in *Leviathan* van Hobbes en wordt nog sterker geformuleerd in Bodins *Methodus ad facilem historiarum cognitionem* en vooral in *Les six livres de la république*. Hoewel vorsten onderworpen zijn aan de wet van God en natuurrechtelijke voorschriften, hetgeen uiteindelijk het onderscheid uitmaakt tussen een legitieme vorst en een tiran, is de vorst niet in alle gevallen gebonden aan de wetten van het land waarover hij regeert en kan hij zich aan de wetten opgesteld onder zijn voorgangers onttrekken.⁵

Dit lijkt toch anders te zijn in het land Scydromedia, waar de vorst bovenal de meest nauwgezette handhaver is van de wet. Hij is net als in Bodin de oorsprong van de wet, maar het lijkt er sterk op dat de scydromediaanse vorst zichzelf niet aan eenmaal ingestelde wetten kan of wil onttrekken. Integendeel: de scrupuleuze manier waarop de vorst zelf zich aan de wet houdt, is een van de pijlers van zijn gelegitimeerde leiderschap. Dat lijkt meer op een traditionelere, premoderne visie van legitiem vorstelijk gezag, dat beperkt wordt door het accepteren van bestaande rechtsgewoontes en tradities, waaraan ook de koning zich wenst te houden. Hoewel we ook uit de middeleeuwen voldoende voorbeelden kennen van auteurs, met name Romeinsrechtelijke specialisten in dienst van de Duitse keizer, die stelden dat de vorst boven de wet stond (*legibus solutus*), was er een dominante traditie die de vorst positioneerde in het weefsel van bestaande wetten en verplichtingen.⁶ Dat was vaak sterk ontwikkeld in laatmiddeleeuwse en renaissance-humanistische vorstenspiegels.⁷

Het is duidelijk dat Anthony Le Grands *Scydromedia* ondanks al zijn ‘absolutistische’ denkbeelden over een sterk koningschap, zonder de belemmeringen van een bemoeizuchtig parlement of een staten-generaal, ten dele nog in deze traditie past. De ‘sterke’ vorst van *Scydromedia* houdt zich aan de wetten van het

5 Yves Charles Zarka, ‘État et gouvernement chez Bodin et les théoriciens de la raison d’État’, in: Idem, *Jean Bodin. Nature, histoire, droit et politique* (Parijs 1996), 149-160; Preston T. King, *The Ideology of Order: A Comparative Analysis of Jean Bodin and Thomas Hobbes*, Tweede Editie (New York 1999) passim.

6 Ernst Schubert, *König und Reich: Studien zur spätmittelalterlichen deutschen Verfassungsgeschichte* (Göttingen 1979) 120-139.

7 I. Dueg Su, ‘Gli specula’, in: *Lo spazio letterario del Medioevo. Il Medioevo latino, I: La produzione del testo*, II (Rome 1993), 515-534; Roberta Frigeni, *Rex prudens et sapiens. Semantica della regalità negli specula principum d’epoca tardomedievale (secoli XII-XV)*, Diss. (Bologna 2008) [beschikbaar via <http://amsdottorato.unibo.it/1093/> (geraadpleegd op 1 januari 2020)].

land. Hij mag dan aan de basis staan van nieuwe wetgeving en ook in laatste instantie het hoogste juridische beroepsorgaan vertegenwoordigen, als een wet eenmaal van kracht is, of als een gewoonte eenmaal wortel heeft geschoten, zal ook de vorst zich daaraan conformeren. Zijn alleenheerschap is geen onbegrensde vorstelijke willekeur maar een prudent leiderschap met inachtneming van wet en gewoonte.

In het politieke denken van Bodin en Hobbes wordt net als in *Le Grands Scydromedia* gehamerd op het belang van religieuze eenheid als fundament voor politieke en maatschappelijke stabiliteit. Maar in tegenstelling tot *Scydromedia* maakten Bodin en Hobbes, reflecterend op de desastreuze gevolgen van vroegmoderne religieuze oorlogen en voortbouwend op het zestiende-eeuwse *cuius regio eius religio*-principe, de keuze voor en de organisatie van de religie tot op zeer grote hoogte een zaak van de wereldlijke overheid, waarbij politiek-pragmatische motieven doorslaggevend waren. Voor hen was de religie in de eerste plaats een bindmiddel voor de *res publica* en dus stond de kerk onder curatele van het staatsgezag. In het denken van Bodin werd geaccepteerd dat er verschillende manieren waren om God te benaderen en was er intrinsiek zelfs ruimte voor enige religieuze tolerantie: indien religieuze minderheden sterk waren, moest ter wille van vrede en stabiliteit religieuze tolerantie de norm zijn (al kon atheïsme niet worden geaccepteerd). In elk geval moest religie de gehoorzaamheid van onderdanen jegens de vorst ondersteunen en dat betekende normaliter een vorm van religieuze eenheid. Een voor de staat nuttige religie betekende vanuit het perspectief van Bodin min of meer vanzelfsprekend een vorm van gallicanisme, gemodelleerd op de Franse kerk zoals die zich vanaf de veertiende eeuw in het koninkrijk had ontwikkeld, waarin de kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders te maken hadden met de bemoeienis van het Franse staatsgezag. De Franse koning had, overigens net als zijn Spaanse collega, een stevige greep op de benoeming van kerkelijke sleutelposities binnen zijn rijk (bisschoppen, aartsbisschoppen en abten van belangrijke kloosters). Bij Hobbes, schrijvend in het midden van de zeventiende eeuw vanuit de volatiele Engelse context van zijn tijd, en met tegen de achtergrond een goede eeuw aan vorstelijke controle over de anglicaanse kerk, was de *cuius regio eius religio*-gedachte nog nadrukkelijker uitgewerkt, met een duidelijke afwijzing van het katholicisme als een religie met een niet aan het staatsgezag onderworpen kerkstructuur, en met een omhelzing van de vorst als wereldlijk en sacraal hoofd van de kerk.⁸

In *Le Grands Scydromedia*, waarin de eenheid van religie ook als funda-

8 De benadering van religie door Bodin en Hobbes is complex en mijn presentatie, gebaseerd op verspreide uitspraken in *Les six livres de la république* en *Leviathan*, is zonder twijfel erg reductionistisch. Voor meer omvattende benaderingen, zie bijv. Sabrina P. Ramet, 'Jean Bodin and religious toleration', *Politics and Religion* 13:1 (2019) 81-95; A.P. Martinich, *The Two Gods of Leviathan: Thomas Hobbes on Religion and Politics* (Cambridge 1992).

ment voor een stabiele samenleving wordt gepresenteerd, is er maar één juiste religie, te weten het katholicisme. Le Grands verwijzingen naar de Maagd Maria en zijn beschrijving van priesters en bisschoppen levend in celibaat, geleid door een hoogste pontifex, laten weinig ruimte voor een andere uitleg. In het beschreven land is de kerk in hoge mate onafhankelijk van het wereldlijk gezag. De Scydromediaanse staat heeft op religieus gebied enkel een rol in de bescherming van de kerk en het afdwingen van religieuze orthodoxie. De staat accepteert kerkelijke belastingvrijstellingen, kerkelijke institutionele autonomie en pauselijk leiderschap inzake alle institutioneel-kerkelijke en doctrinaire beslissingen. Dit is concreet een pleidooi voor een vrijwel absolute kerkelijke autonomie, die ten tijde van het verschijnen van *Scydromedia* buiten de pauselijke staat in vrijwel geen enkel Europees katholiek koninkrijk nog volledig gangbaar was. Het sloot daarentegen wel aan bij een lange traditie van laatmiddeleeuws religieus-politiek denken, waarvoor Le Grand inspiratie had kunnen opdoen binnen de intellectuele tradities van zijn eigen orde en bij een groot aantal andere laatmiddeleeuwse religieuze auteurs.⁹

Zelfs het belang dat in het land Scydromedia aan handel en commercie wordt toegekend en de nadruk op de noodzaak om handel te bevorderen ter versterking van de economie is potentieel minder modern-mercantilistisch dan het lijkt. Qua inhoud komt Le Grands beschrijving zeer sterk overeen met het economische denken van de franciscaan Francesc Eiximenis (d. 1409) en met dat van Italiaanse franciscaanse Observanten uit de vijftiende eeuw, zoals Matteo van Agrigento en Bernardino van Siena. Deze minderbroeders hadden allemaal al gehamerd op de noodzaak voor wereldlijke overheden om de koopvaardij en andere vormen van ‘fatsoenlijke’ commercie en nijverheid in alle opzichten te bevorderen en zorg te dragen voor monetaire stabiliteit, ten dienste van economische groei en daarmee de vergroting van de welvaart voor alle hardwerkende mensen in de maatschappij. Dit ging bij deze denkers en andere auteurs vanaf de dertiende eeuw ook samen met een volledige acceptatie van privébezit, gepresenteerd als een door het natuurrecht en *jus divina* beschermd fenomeen binnen de seculiere wereld. Dat laatste is ook een integraal onderdeel van het politieke denken van Bodin en Hobbes, die dit net als hun laatmiddeleeuwse voorgangers verdedigden met een beroep op het natuurrecht en bewijspplaatsen uit het Oude Testament. De bespreking van privébezit in Le Grands *Scydromedia* past geheel en al in deze traditie, die dus stevig laatmiddeleeuw-

9 Yves Congar, ‘Orientations de Bonaventure et surtout de Thomas d’Aquin dans leur vision de l’Eglise et celle de l’Etat’, in: Idem, *Etudes d’ecclésiologie médiévale*, V: *Thomas d’Aquin. Sa vision de théologie et de l’Eglise*, Variorum Collected Studies Series, 190 (Abingdon 1983) 691-708; José Maria Silva Rossa, ‘Regnum and Sacerdotium in John of Paris’ *De Regia Potestati et Papali*’, in: M. Herrero López, J. Aurell Cardona en A.C. Miceli Stout eds., *Political Theology in Medieval and Early Modern Europe: Discourses, Rites, and Representations*, Medieval and early modern political theology, 1 (Turnhout 2017) 129-148.

se wortels kent. Zijn tekst deelt met deze gehele traditie het idee dat schending van privébezit uit den boze is.¹⁰

Bij de bovengenoemde middeleeuwse (deels franciscaanse) auteurs waren dit soort stellingnames ten aanzien van commerciebevordering en de acceptatie van privébezit gekoppeld aan een morele verwerping van ledigheid, luiheid en extravagantie, inclusief het pleiten voor invasieve overheidsmaatregelen en wetgeving ter bestrijding van ‘afwijkend’ gedrag in de publieke ruimte en in de privé sfeer, en inclusief zware sancties op transgressies als liederlijke dronkenschap, overspel, ‘sodomie’, en al te vrijpostige modieuze kleding (met name van vrouwen). Op moreel-economisch vlak werd ook heftig geageerd tegen geldspeculatie en het lenen tegen woekerrentes. Dat laatste werd tevens instrumenteel ingezet om de positie van de joodse gemeenschap te ondermijnen, die in de geschriften van deze laatmiddeleeuwse predikers en theologen stelselmatig met dit soort praktijken werd geassocieerd.¹¹ Dit alles vertoont sterke parallellen met de manier waarop in Le Grands *Scydromedia* het belang van commercie, de deugd van hard werken, de ondeugden van luiheid en het veroordelen van woeker wordt uiteengezet, zelfs met een indirecte allusie aan vermeend joodse praktijken, op het moment dat in Engeland – het eigenlijke doelgebied van Le Grands *Scydromedia* – het toelaten van joden nog steeds de gemoederen bezighield.¹² Net als deze oudere auteurs onderschreef Le Grand het belang van sociale disciplineren, hetgeen zich ook uit in kledingvoorschriften van vrouwen in het bijzonder, en daarnaast in controle op de vlijt van staatsburgers middels door de staat aangestelde censors en het bestraffen van ledigheid.

Hoewel Le Grand door zijn opleiding in franciscaanse *studia* en zijn blootstelling aan franciscaanse preekcollecties en handboeken op de hoogte moet zijn geweest van deze oudere programma’s, zorgde hij er wel voor dat hij zijn uitspraken in een modern humanistisch jasje goot, door in zijn taalgebruik

10 Zie voor deze verassend ‘moderne’ economische opvattingen van vooral franciscaanse denkers tussen de dertiende en de vijftiende eeuw onder andere Paolo Evangelisti, ‘Identità e appartenenza comunitaria, pubblica prosperità e mercato nel linguaggio e nell’azione politica di due esponenti minoriti del Mediterraneo occidentale: Francesc Eiximenis e Matteo d’Agrigento (XIV-XV s.)’, in: Alessandro Musco ed., *I Francescani e la politica. Atti del Convegno internazionale di studio Palermo 3-7 Dicembre 2002*, Franciscana, 13, 2 dln. (Palermo 2007) I, 387-41; Giacomo Todeschini, ‘Il denaro, i mercanti, la Chiesa: Le Goff, la storia economica dell’Occidente cristiano e il Francescanesimo’, *Nuova Rivista Storica* 99 (2015) 977-996; Idem, *Ricchezza francescana. Dalla povertà volontaria alla società di mercato* (Bologna 2004).

11 Bert Roest, ‘Giovanni of Capestrano’s Anti-Judaism Within a Franciscan Context: An Evaluation Based on Recent Scholarship’, *Franciscan Studies* 75 (2017) 117-143.

12 De beste introductie tot deze discussie, de partiële acceptatie van Joden in Engeland vanaf 1655 en de doorgaande polemieken hieromtrent, is nog steeds David S. Katz, *Philosemitism and the Readmission of the Jews to England, 1603-1655* (Oxford 1982).

bewust terug te grijpen op de uitspraken van Seneca en vooral op de geschriften van Justus Lipsius, die door hedendaagse onderzoekers vaak wordt beschouwd als een sleutelfiguur in de ontwikkeling van een 'nieuw' neo-stoïcijns en calvinistisch politiek-maatschappelijk disciplineringsoffensief.¹³ Zoals de bovengenoemde laatmiddeleeuwse erfenis laat zien, was dit disciplineringsoffensief helemaal niet nieuw en ook niet voorbehouden aan het calvinisme, maar het werk van Lipsius verschafte Le Grand wel het geëigende stoïcijns-humanistische jargon om afdoende geleerd en bij de tijd over te komen.

In Le Grands bespreking van de vorst en zijn raadsheren, de secretarissen en de functionarissen in de hofhouding, de rechtbank en de diplomatieke dienst is een grote rol weggelegd voor politieke deugdzaamheid, eerlijkheid en rechtschapenheid, gepresenteerd als typisch 'mannelijke' deugden, die daarmee tegelijkertijd elke vrouwelijke publieke en dynastieke inbreng uitsluiten. Hoewel de 'natuurlijke ongeschiktheid' van vrouwen voor publieke ambten min of meer als vanzelfsprekend is aangenomen door vrijwel alle politieke denkers vanaf Aristoteles tot in de twintigste eeuw, klinkt Le Grands nadruk op politieke deugdzaamheid, eerlijkheid en rechtschapenheid als basis voor politieke stabiliteit in zijn tijdsgewricht als enigszins gedateerd, ofschoon hij ook hier ruimschoots kon putten uit passages van Seneca en Lipsius. Vanuit een post-machiavellistisch perspectief, waarin *Staatsräson* en het handhaven en versterken van de vorstelijke macht met alle middelen doorslaggevend zijn, moet Le Grands beschrijving van de in alle opzichten deugdzame vorst en zijn hem in alle deugden navolgende raadsheren en functionarissen naïef, problematisch en inderdaad utopisch hebben geleken.¹⁴

Dit alles sluit daarentegen weer wonderwel aan bij de representatie van vorstelijke deugdzaamheid in veel laatmiddeleeuwse en humanistische vorstenspiegels, inclusief een belangrijk aantal franciscaanse geschriften, waarin met een beroep op de Bijbel maar ook op de werken van kerkvaders, Aristoteles en Seneca, morele categorieën een belangrijke rol speelden in de constitutie van de ideale koning en zijn hofraad (denk hier bijvoorbeeld aan de vorstenspiegels van Guibert van Tournai, Álvaro Pelayo en Juan Gil de Zamora, of aan de vroeg zestiende-eeuwse *Libro llamado relox de principes* van Antonio van Guevara).¹⁵

13 Philip S. Gorski, *The Disciplinary Revolution: Calvinism and the Rise of the State in Early Modern Europe* (Chicago 2003); Leira Halvard, 'Justus Lipsius, Political Humanism and the Disciplining of 17th Century Statecraft', *Review of International Studies* 34 (2008) 669-692.

14 Het aantal studies over de opmars van *Staatsräson* in het renaissancistische en vroegmoderne politieke denken is onafzienbaar. Een toegankelijke ingang wordt geboden in Manuel Knoll en Stefano Saracino, 'Die Staatsräson bei Niccolò Machiavelli und Giovanni Botero', in: Norbert Campagna en Stefano Saracino eds., *Staatsverständnisse in Italien: Von Dante bis ins 21. Jahrhundert* (Baden-Baden 2018) 47-72.

15 Zie bijvoorbeeld Frank Tang, 'Royal Misdemeanour: Princely Virtues and Criticism of the Ruler in Medieval Castile (Juan Gil de Zamora and Álvaro Pelayo)', in: István Bejcs-

Hoewel belangrijke 'klassieke' utopistische werken zeer uiteenlopende staatsvormen en maatschappelijke organisatievormen hebben aangeprezen en ook heel verschillende opvattingen ten aanzien van de religie hebben geventileerd, zijn er met alle verschillen een aantal vrij algemeen gedeelde utopische uitgangspunten aan te duiden die eigenlijk niet of slechts deels door Le Grands *Scydromedia* worden onderschreven.¹⁶ Dat maakt dat *Scydromedia* ondanks sterk in het oog springende formele en structurele overeenkomsten met vroegmoderne utopische teksten in bepaalde opzichten een utopistisch buitenbeentje lijkt.

Dat betreft in de eerste plaats de hoge mate aan autarkie die in veel utopistische geschriften wordt nagestreefd. Verreweg de meeste 'klassieke' utopische geschriften sedert Thomas More's *Utopia* beschrijven een op zelfvoorziening gerichte, grotendeels gesloten economie, georganiseerd middels een strak planmatig economisch systeem.¹⁷ Dit gaat in de meeste vroegmoderne utopieën gepaard met aantal andere elementen, namelijk een vrijwel totale controle over de arbeidstijd (en de vrijetijdsbesteding) en de manier van werken van de inwoners van het land, het afwijzen van en/of het wantrouwen jegens commercie en de geldeconomie en, met enkele uitzonderingen, een voorkeur voor gemeenschappelijk bezit en het afkeuren van privé-eigendom, of in elk geval de accumulatie daarvan. Zelfs in vroegmoderne utopieën waarin privébezit op zichzelf wordt toegestaan, zoals in *A Description of the Famous Kingdome of Macaria* (1641) en in *Oceana* van James Harrington (1656), is dit normaliter gekoppeld aan ingrijpende landverdelingsmechanismen en/of andere vormen van reglementering van landbezit. In elk geval ligt in verreweg de meeste vroegmoderne utopische teksten economisch de nadruk op agrarische productie en vormen

zy en Cary J. Nederman eds., *Princely Virtues in the Middle Ages, 1200-1500*, Disputatio, 9 (Turnhout 2007) 99-121; Ana Isabel Buescu, 'Corte, poder e utopía: o 'Relox de príncipes' (1529) de Fr. Antonio de Guevara e a sua fortuna na Europa do século XVI', *Estudios Humanísticos. Historia* 8 (2009) 69-101.

16 Utopische teksten uit de zestiende en zeventiende eeuw laten de meest uiteenlopende staatsvormen zien. Monarchistische utopieën zijn weliswaar in de minderheid maar toch niet extreem uitzonderlijk. Denk bijvoorbeeld aan Robert Filmer's *The Anarchy of a Mixed Monarchy* (1648) en de laat zeventiende-eeuwse anoniem verschenen utopie *Antiquity Reviv'd: or the Government of a Certain Island Antiently Call'd Astreada*. Dezelfde diversiteit zien we ook inzake religie. More's *Utopia* lijkt een vorm van religieuze tolerantie te accepteren, terwijl in *La città del sole* van Campanella religieuze eenheid rigoureuus wordt afgedwongen. Wel is in bijna alle utopieën religie op een of andere manier staatsaangelegenheid, omdat religieuze onmin en doctrinaire disputen als zeer gevaarlijk worden gezien.

17 Ik laat me hier niet uit over de vraag in hoeverre More's *Utopia* een serieus voorstel was voor de inrichting van een utopische samenleving. Voor een zeer aannemelijke invalshoek zie Petty Bange, *Thomas More, zijn wereld en zijn Utopia. Een humanistische fantasie uit 1516 in haar historische context gezien* (Hilversum 2017).

van vaknijverheid als basis voor een hoofdzakelijk autarkisch en statisch economisch systeem.¹⁸

Op deze punten wijkt Le Grands *Scydromedia* sterk af. Tegelijkertijd, zoals eerder is opgemerkt, komt *Scydromedia* juist op deze punten sterk overeen met laatmiddeleeuwse utopische geschriften van auteurs als Francesc Eiximenis en Matteo van Agrigento, die juist het belang onderstreepten van internationale handel, commercie en privébezit als aanjagers van economische groei, mits gekoppeld aan een juiste katholieke morele instelling van alle ingezetenen, om woeker te voorkomen en zo mogelijk iedereen die de juiste arbeidzame instelling had mee te laten delen in de welvaartstoename.¹⁹

Een vergelijkbare schatplichtigheid geldt wellicht zelfs voor de eerdergenoemde kleding- en opsmukvoorschriften in *Scydromedia*, die zich grotendeels beperken tot matigheid en soberheid en het benadrukken van het bedekken van het vrouwenlichaam. Het zijn themata die door historici van de vroegmoderne tijd vaak worden gekoppeld aan een al dan niet calvinistisch vroegmodern moreel reveil, maar ze hebben inhoudelijk meer gemeen met de aanval van laatmiddeleeuwse Observantenpredikers op kleding- en mode-excessen en de noodzakelijke bewaking van de vrouwelijke deugdzaamheid, dan met de veel extremere kledingcodes en handhavingssancties voorgesteld in de meest aansprekende vroegmoderne utopistische werken.²⁰ Op het eerste gezicht past de jaarlijkse controle door censors van de economische productiviteit van de inwoners van *Scydromedia* en de strenge bestraffing van onproductiviteit veel meer in het vroegmoderne utopische stramien. Maar de censors hebben enkel een controlerende functie achteraf, als een stok achter de deur tegen ledigheid. Bovendien hebben ze in tegenstelling tot vergelijkbare functionarissen in andere utopische teksten geen enkele inhoudelijke invloed op de aard van de economische activiteiten of op de manier van werken.²¹ In het land *Scydromedia*

18 Deze gedeelde kenmerken van belangrijke utopische teksten uit de zestiende en zeventiende eeuw zijn het meest systematisch geanalyseerd in Richard Saage, *Utopische Profile*, Band I: *Renaissance und Reformation*, *Politica et Ars. Interdisciplinäre Studien zur politischen Ideen- und Kulturgeschichte*, 1 (Berlin 2004), maar dezelfde mechanismen worden ook opgemerkt in J.C. Davis, *Utopia and The Ideal Society: A Study of English Utopian Writing 1516-1700* (Cambridge-London-New York 1981).

19 Evangelisti, 'Identità e appartenenza comunitaria', 389-393, 395-396.

20 De meest omvattende bespreking van de manier waarop laatmiddeleeuwse Observantenpredikers zich richtten op kleding- en mode-excessen en de noodzakelijke bewaking van de vrouwelijke deugdzaamheid is Maria Giuseppina Muzzarelli, *Gli inganni delle apparenze: Disciplina di vesti e ornamenti alla fine del Medioevo* (Turijn 1996).

21 Vergelijkbare functionarissen in *Utopia* van More, *Wolfaria* van Johann Eberlin, *La città del sole* van Campanella, Johann Valentin Andreae's *Christianopolis* (1619), en de voortzetting van Bacons *New Atlantis* hebben veel invasievere bevoegdheden, die direct ingrijpen in de dagelijkse sociaaleconomische praktijk en arbeidsorganisatie van alle onderda-

lijken productiviteit en inzet de enige criteria, volledig in lijn met de nadruk op de bevordering van economische ontwikkeling, inclusief het omhelzen van internationale handel en andere vormen van commercie, en binnen een economisch systeem dat ruimte laat aan privébezit en het nastreven van economisch gewin.

Conclusies

Le Grands *Scydromedia*, dat zich presenteert zich als een katholiek-monarchistische utopie, mogelijk als leidraad voor de herstelde Stuart dynastie in Engeland na de roerige jaren van puriteinse revoluties en het Cromwell-regime, is al met al een atypische tekst. Hoewel het werk een pleidooi lijkt te willen zijn voor een sterk vorstelijk gezag, niet gebonden aan de invloed van een parlement of andere democratische elementen, heeft de auteur er niet voor gekozen de argumentatielijnt te volgen van eigentijdse absolutistische politiek-theoretische denkers. De vorst van het land houdt zich net als ieder ander aan de wet en handelt op basis van rationele deugdzaamheid in samenspraak met betrouwbare (voornamelijk aristocratische) adviseurs. Daarmee geeft de tekst de vorst feitelijk minder armslag dan gebruikelijk bij vroegmoderne pleitbezorgers van vorstelijk absolutisme. Dat laatste is ook duidelijk inzake de katholieke religie, die in het land *Scydromedia* een volstrekt autonome positie heeft, niet gebonden aan maar wel beschermd door het vorstelijk gezag. Dit kan vergeleken worden met oudere denkbeelden van politieke denkers uit de bedelorden, maar vertoont ook zekere parallellen met eigentijdse vorstenspiegels van auteurs die nog nooit in detail zijn bestudeerd, zoals *El Príncipe Melchisedech* (1691) van de Spaanse franciscaan Buenaventura Angeleres.²²

Vergeleken met eigentijdse utopische geschriften bepleit de auteur van *Scydromedia* een veel opener, door privébezit, commercie en internationale handel gestimuleerde economie, die zich blijvend kan ontwikkelen ter bevordering van de welvaart. *Scydromedia* ontbeert de planmatige en autarkische karaktertrekken die we aantreffen in de meeste andere utopische werken van de zestiende en de zeventiende eeuw. Ondanks het afwijzen van politiek representatieve systemen en andere democratische elementen, waardoor Le Grands *Scydromedia* een pleidooi is voor een autoritair vorstelijk regime, heeft de beschreven samenleving tegelijkertijd een minder totalitair karakter dan wat we aantreffen in andere utopistische geschriften. Dat ligt enerzijds op het wetge-

nen van de desbetreffende 'landen'. Davis, *Utopia and the Ideal Society*, 57-58, 66-67, 80-82, 103, 285-286.

22 De enige mij bekende studie is J. Gonzalo Fernández-Gallardo, 'Buenaventura Angeleres, franciscano conventual siciliano en la corte de Madrid (1690-1693)', in: Alessandro Musco ed., *I Francescani e la politica. Atti del Convegno internazionale di studio Palermo 3-7 Dicembre 2002*, Franciscana, 13, 2 dln. (Palermo: Officina di studi medievali, 2007) I, 453-492.

vende vlak: in de staat Scydromedia is er sprake van een geleidelijke rechtsontwikkeling, in overeenstemming met de behoeften van de tijd en de aard van de bevolking. Dat is volstrekt anders in de meeste vroegmoderne utopieën, waarin het wetgevende en constitutionele stelsel veelal in extreem detail is uitgewerkt en als totaalsysteem is geïmplementeerd, vaak zonder ruimte voor nieuwe ontwikkelingen uitgelokt door veranderende omstandigheden. Anderzijds ligt dit op het maatschappelijke vlak: in de staat Scydromedia is ondanks de genoemde censors voor de controle op productiviteit en de beschreven matigheid en deugdzaamheid van de bevolking veel meer ruimte voor de individuele ontplooiing van individuen in overeenstemming met hun individuele capaciteiten en hun geaardheid. Dit uit zich ook in de manier van scholing (toegesneden op de talenten van de leerlingen), in de acceptatie van verschillen in kledij en voorkomen en in de veel minder uitgewerkte controle ten aanzien van de tijdsbesteding van onderdanen (inclusief de acceptatie van vormen van vermaak waaraan het gewone volk gehecht is).

De vraag kan dan ook worden gesteld of *Scydromedia* in strikte zin wel als een utopie kan worden opgevat. Vanuit het perspectief van utopievorschers als Davis en Elliav-Feldon zou kunnen worden beargumenteerd dat de tekst eerder een 'perfect commonwealth'-utopie is, een soort van excentriekeling in het vroegmoderne utopische landschap: minder dan de meeste utopische teksten gericht op het in detail beschrijven van een volledig nieuw en zo perfect mogelijk maatschappelijk systeem en meer een beschrijving van een harmonische samenleving gebaseerd op de morele hervorming van de gehele bevolking.²³

Maar de meeste van dergelijke 'perfect commonwealth' utopieën, waartoe volgens Davis en Elliav-Feldon bijvoorbeeld ook Thomas Luptons dialoog *Wonderful Maners of the People of Mauqsun* (1580), *The Picture of a Perfit Commonwealth* (ca. 1601?) van Thomas Floyd en Edward Forsets *A Comparative Discourse of the Bodies Natural and Politique* (1606) gerekend kunnen worden, beschrijven net als de 'klassieke' utopieën vooral een ideale eindpuntsituatie, zonder veel ontwikkeling en zonder veel aandacht voor de mogelijke maatschappelijke emancipatie en ontplooiing van onderdanen door uitbating van hun capaciteiten. Juist dat laatste is in *Le Grands Scydromedia* daarentegen wel het geval, ondanks een acceptatie van bestaande hiërarchische relaties. Het werk lijkt dan ook eerder op een utopische schets van de randvoorwaarden voor een economisch-maatschappelijk dynamische en tegelijkertijd stabiele en autoritaire monarchie, dan op een alomvattende en minutieuze definitieve beschrijving van een complete utopische wereld.

Dit hangt misschien samen met een zeker basisvertrouwen in de samenwerking tussen staatsinrichting en de deugdzaamheid van zowel bevolking als overheid, een vertrouwen dat in veel 'klassieke' utopische teksten juist lijkt te ontbreken. Die teksten tonen door hun extreme detaillering in sociale organi-

23 Davis, *Utopia and the Ideal Society*, 27-29; Elliav-Feldon, *Realistic Utopias*, 2-5.

satie, wetgeving, sancties en draconische controlemechanismen juist een totaal gebrek aan vertrouwen in de motivaties en karaktertrekken van de individuele mens en ontnemen hem eigenlijk volledig zijn vrijheid. Dat is in Le Grands *Scydromedia* ondanks censors en gedragsvoorschriften minder het geval: de inwoners van het land wordt binnen zekere kaders de keuze gelaten aangaande de manier waarop ze zich ontplooiën, als het maar op een manier gebeurt die de (katholieke) samenleving ten goede komt.

Met uitzondering van het ontkennen van politiek-representatieve lichamen – mogelijk door de ervaringen uit de Cromwell-periode en ook door Le Grands' observaties ten aanzien van het functioneren van representatieve organen in koninkrijken als Spanje en Frankrijk – lijkt *Scydromedia* daarbij aan te sluiten bij de eerdergenoemde oudere traditie van laatmiddeleeuwse politiek-maatschappelijke en economische utopische blauwdrukken. In dat soort teksten wordt veel meer gewerkt vanuit aristotelische en christelijke concepten van politieke, morele en sociaaleconomische deugdzaamheid en vanuit het idee dat een ideale christelijke samenleving moet zorgen voor afdoende economische vooruitgang om alle bevolkingsgroepen perspectief te bieden; een traditie die door de fixatie van vroegmodernisten op Thomas More als uitvinder van het utopische genre vaak over het hoofd wordt gezien. Gek genoeg maakt deze parallelle met laatmiddeleeuwse tradities dat Le Grands schetsmatige en in veel opzichten naïeve *Scydromedia* vanuit hedendaags perspectief in elk geval op sociaaleconomisch terrein 'moderner' en realistischer overkomt dan de meeste utopieën van zijn tijd.